

Marlena Blicharz
Akademia Obrony Narodowej w Warszawie
marlena.blicharz@gmail.com
Katarzyna Chabska
Akademia Obrony Narodowej w Warszawie
kasiach.bsk@gmail.com

Ewolucja edukacji dla bezpieczeństwa. Doświadczenia Polski i Czech

Evolution of security education. Polish and Czech experiences

Streszczenie:

Artykuł dotyczy przemian jakie dokonywały się w nauczaniu tematyki bezpieczeństwa na przestrzeni lat. Dokonano analizy pojęć stanowiących podstawę studiów nad edukacją dla bezpieczeństwa, wyjaśniono różnice znaczeniowe terminów „edukacja dla bezpieczeństwa”, „edukacja obronna”. Przeprowadzona została analiza zależności edukacji dla bezpieczeństwa z edukacją w ogóle i systemem bezpieczeństwa narodowego. Porównane zostały doświadczenia Czech i Polski w dostosowywaniu edukacji dla bezpieczeństwa do zmieniających się uwarunkowań politycznych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo narodowe, edukacja dla bezpieczeństwa, Polska, Czechy

Summary:

The article is devoted to evolution of security education which has been taking place over the years. As an introduction to the topic, analysis of the basic concepts “security education”, “safety education”, “defensive education” was conducted. Authors compare experiences of Czech Republic and the Republic of Poland in the process of adjustments to changing political determinants. Analysis according to interdependences between security education, education in general and national security system was carried out.

Keywords: national security, security education, defence education, Poland, Czech Republic

1. Wstęp

Tematyka związana z bezpieczeństwem jest aktualnie powszechnie poruszonym problemem. Zdarzenia terrorystyczne, których intensyfikacja nastąpiła wraz z nadejściem XXI wieku, uświadomiły opinię publiczną o niedostrzegalnych dotąd zagrożeniach z jakimi wiąże się życie w zglobalizowanym świecie. Zamachy w Nowym Jorku, Waszyngtonie, Madrycie, Londynie, czy ostatnio w Paryżu poddały pod wątpliwość dotychczasowe przekonanie o bezpieczeństwie. Dekady względnego pokoju, jaki panuje w świecie zachodnim od czasu zakończenia II wojny światowej, uspiły czujność społeczeństwa i decydentów politycznych, którzy konsekwentnie marginalizowali kwestie przygotowania społeczeństwa do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego na wypadek zagrożeń.

W państwach Europy Zachodniej, w których doszło do ataków terrorystycznych, zastosowanie znalazły słowa Josepha Conrada: „Poczucie bezpieczeństwa, nawet najbardziej usprawiedliwione jest złym doradcą”. Polska jak dotąd nie stała się celem terrorystów, jednak żaden scenariusz nie może zostać wykluczony. Zagrożenia asymetryczne w połączeniu z brakiem pewności bezpieczeństwa w sytuacjach życia codziennego, wskazują na konieczność zwiększania wysiłków na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego. Edukacja w tym zakresie, kształtowanie właściwych postaw społecznych, wzbudzenie świadomości oraz przykłady racjonalnych zachowań w sytuacji zagrożeń, są zasadniczymi warunkami stabilności i trwałości bezpieczeństwa kraju.

2. Ustalenia terminologiczne

Bezpieczeństwo jest wartością, którą co dzień powinien doceniać każdy człowiek, mając na uwadze trudy w jakich o wolność Polski walczyły poprzednie pokolenia. Bezpieczeństwo jest obiektem starań, trosk, pragnień i zabiegów państw które są w stanie wojny. Te same wysiłki powinny być podejmowane przez państwa cieszące się pokojem, które nie zapominając o tym, że nic nie jest dane raz na zawsze, chcą go utrzymać. Bezpieczeństwo jest potrzebą, którą Abraham Maslow wyraził hierarchią potrzeb w 1954 r.¹ Bez zaspokojenie potrzeb niższego rzędu, do których obok potrzeb fizjologicznych zaliczone zostało poczucie bezpieczeństwa, nie jest możliwa realizacja potrzeb wyższego rzędu takich jak miłość, przynależność, szacunek, samo-realizacja. Brak poczucie bezpieczeństwa jednostki może doprowadzić do trwałych zaburzeń układu nerwowego.

---

¹ A. Maslow, *Motivation and Personality*, Nowy Jork 1958.

Objęcie wszystkich aspektów bezpieczeństwa jest zadaniem niezwykle trudnym z uwagi na złożoność problematyki. Kształtowanie powyższych musi być procesem ciągłym, wysiłkiem który nie może być podejmowany *ad hoc*. Kluczem jest właściwy program edukacyjny w ramach obowiązku szkolnego oraz realizowanie systematycznych szkoleń dedykowanych dorosłym. Powyższe funkcje spełnia edukacja dla bezpieczeństwa, będąca pomostem pomiędzy systemem bezpieczeństwa narodowego a systemem edukacji. Na poziomie ministerialnym edukacja dla bezpieczeństwa definiowana jest w sposób następujący: „dział edukacji narodowej, którego głównym celem jest przygotowanie młodzieży do racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń cywilizacyjnych i militarnych”².

Idąc tym tokiem myślenia, celem nadrzędnym edukacji dla bezpieczeństwa jest budowaniem świadomości i rozpowszechnianie wiedzy o źródłach, charakterze i skutkach zagrożeń codziennych jak i nadzwyczajnych, a także propagowanie umiejętności rozpoznawania, zapobiegania i przeciwstawienia się tym zagrożeniom³. Ścisłe powiązania z obronnością i edukacją w szerokim znaczeniu, uniemożliwiają analizowanie edukacji dla bezpieczeństwa w oderwaniu od nich. Autorki uznają za zasadne podjęcie tych kwestii jako wprowadzenie do artykułu.

Edukacja w omawianej tematyce jest pojęciem o najwyższym stopniu ogólności i niejednorodności. To ogół oddziaływań służących formowaniu się (zmienianiu, rozwijaniu) zdolności życiowych człowieka⁴. Jest procesem zdobywania wiedzy, na który składa się wychowanie i kształcenie, powiększające stan wiedzy a także rozwijające pewne cechy i umiejętności. Istotnym jest, że edukacja ma na celu zmienianie ludzi, wpływanie na kształt ich osobowości zgodnie z obowiązującymi w danym społeczeństwie ideałami i celami wychowawczymi⁵. Edukacja jest rozumiana jako polityka działalności pedagogicznej. Pomimo, że celem edukacji jest zmienianie dzieci, młodzieży i dorosłych, to istotnym jest że proces odbywa się bez ideologicznej presji, przy uszanowaniu własnego projektu życia, własnego spojrzenia na otaczający świat i zachowaniu tego, co inne i odległe od stereotypów masowości⁶.

---

² Definicji zaproponowana przez MENIS na Międzynarodowym seminarium *Edukacja dla bezpieczeństwa w krajach Grupy Wyszehradzkiej*, Warszawa, 19-21 maja 2004 r.

³ *Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja*, Ministerstw o Spraw Wewnętrznych i Administracji Departament Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, Warszawa 2004, <https://mswia.gov.pl/ftp/pdf/edukacja-dla-bezpieczenstwa.pdf>, [odeczyt: 01.02.2016].

⁴ Z. Kwieciński, B. Śliwierski, *Pedagogika*, Warszawa 2003, s. 20.

⁵ Na podstawie: S. Zalewski, *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, Warszawa 2001, s. 41.

⁶ R. Stepień, *Leksykon pojęć dydaktyczno-wychowawczych dowódcy*, Warszawa 1999, s. 65.

Edukacja to dobro publiczne, oraz jedno z podstawowych praw człowieka, zagwarantowanych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., w szeregu międzynarodowych i państwowych dokumentów. Mimo to dostęp do edukacji na świecie pozostaje nierówny, co wynika z faktu, że prawo do edukacji jest podatne na polityczne, ekonomiczne i społeczne manipulacje, w wyniku których pewne grupy są wykluczone z dostępu do niego. Na koniec 2014 roku na świecie było 59,5 milionów ludzi przesiedlonych⁷. Większość z tych osób została zmuszona do zmiany miejsca zamieszkania z powodu niestabilnej sytuacji w regionie. Dziewczynki i młode kobiety są w szczególności narażone na negatywny wpływ toczonych wojen. Szacuje się, że na świecie żyje 31 mln dziewczynek w wieku wczesnoszkolnym i 34 miliony w średnim wieku szkolnym, które nie są zapisywane do szkół. 58 milionów dzieci w wieku szkolnym nie ma dostępu do kształcenia, połowa spośród nich żyje na obszarach dotkniętych konfliktem zbrojnym. Powyższe dane uwidaczniają fakt, że edukacja jest przywilejem, którego wartość nie jest doceniana przez społeczeństwa zachodnie. Kształtowane przez edukację bezpieczeństwo to niedostępny dla wielu milionów młodych uchodźców „produkt luksusowy”. Ich start życiowy jest znacznie trudniejszy niż statystycznego Europejczyka. Dobrodziejstwa edukacji, poprzez którą zaspokajana jest podstawowa potrzeba ludzka jaką jest bezpieczeństwo, są poza ich możliwościami.

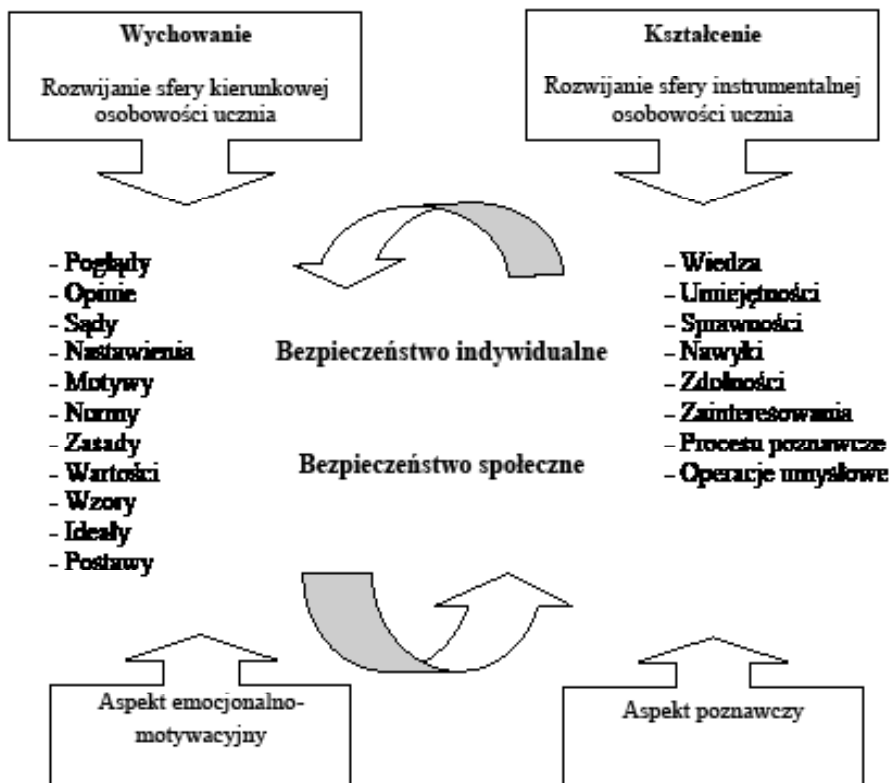
Edukacja w każdej swojej postaci, w tym także edukacja dla bezpieczeństwa, jest realizowana dwoma kanałami. Po pierwsze poprzez wychowanie, po drugie przez kształcenie. Oba procesy tworzą ogół oddziaływań, które w różnym zakresie, z niejednorodną intensywnością wywierają wpływ na jednostkę. Są to oddziaływania indywidualne i instytucjonalne, zaplanowane i spontaniczne, systematyczne lub *ad hoc*. Wszystkie one służą edukowaniu człowieka a ich ostatecznym celem jest właściwie ukształtowana jednostka. Wychowanie jest świadomym i celowym działaniem pedagogicznym zmierzającym do osiągnięcia względnie stałych skutków (zmian rozwojowych) w osobowości wychowanka. Ten sposób edukowania oddziałuje na wnętrze człowieka, na potrzeby, relacje międzyludzkie, motywacje. Kształcenie natomiast to system działań zmierzających do tego, aby uczącej się osobie umożliwić poznanie świata, przygotowanie się do zmieniania go oraz ukształtowania własnej osobowości. Kształcenie dotyczy sfery poznawczej jednostki, mając również wpływ w pośredni sposób na rozwój osobowości, jednak nie skupiając

---

⁷ *Blisko 60 milionów ludzi opuściło swoje domy w obawie przed wojną*, <http://www.unhcr-centraleurope.org/pl/wiadomosci/2015/blisko-60-milionow-ludzi-opuscilo-swoje-domy-w-obawie-przed-wojna.html>, [odczyt: 07.02.2016].

w tym obszarze głównych wysiłków. Trudno jednak oddzielić przyswajanie wiedzy od wyrabiania sobie poglądów i opinii na dany temat, w związku z czym oba obszary edukacji oddziałują na siebie w sposób pośredni. Schemat przedstawiony poniżej obrazuje wpływ wychowania i kształcenia na formowanie się bezpieczeństwa jednostki i społeczności.

Rysunek nr 1. Kształtowanie osobowości dla bezpieczeństwa.

Źródło: L. Wętyczko, *Wybrane problemy edukacji dla bezpieczeństwa życia w pokoju*, w: *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*, red. K. Loranty, A. Pieczywok, Warszawa 2015, s. 219.

Bezpieczeństwo jest budowane przede wszystkim poprzez kształtowanie osobowości człowieka, tak aby zbudować u młodej osoby odpowiedzialność za bezpieczeństwo swoje i innych. Powyższy schemat obrazuje oddziaływanie edukacji na bezpieczeństwo społeczne i indywidualne.

3. Edukacja jako gwarant bezpieczeństwa

Edukacja dla bezpieczeństwa jest istotnym wyzwaniem przed którym stoją państwa, bez względu na fakt, czy dany kraj posiada bogate tradycje demokratyczne i długie doświadczenia stabilności instytucji bezpieczeństwa, czy też jest świeżo budowaną demokracją. W każdym przypadku budowa systemu edukacji dla bezpieczeństwa odpowiadającego w adekwatny sposób sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej jest wyzwaniem. Edukacja mająca na celu szerzenie wiedzy z zakresu bezpieczeństwa, uwzględniając kryterium grupy docelowej, może być rozpatrywana na trzech poziomach⁸:

- pierwszy wymiar reprezentuje edukacja ludności, ukierunkowana na teoretyczną i praktyczną wiedzę oraz umiejętności osobiste, mające zastosowanie w sytuacjach kryzysowych. Powinno mieć to przełożenie w racjonalnym i zorganizowanym działaniu ludności w przypadku wystąpienia sytuacji zagrożenia, tak aby potencjalne straty zostały maksymalnie zminimalizowane;
- drugą klasę odejmują uczelnie wyższe skupiające swe wysiłki w sposób kompleksowy na problemach zarządzania kryzysowego i zarządzania bezpieczeństwem, lub też szczególnych kwestiach bezpieczeństwa. Celem tych instytucji jest przygotowanie ekspertów w tym polu. Rezultatem ich działań powinny być szczegółowo dopracowane procedury i plany działania, które umożliwią właściwe kierowanie sytuacjami nadzwyczajnymi, aby skutki ich wystąpienia spowodowały jak najmniejsze straty. Ponadto, wyniki pracy ekspertów drugiego poziomu, powinny być implementowane na pierwszym poziomie, tj. powinny być źródłem wiedzy dla jednostek walczących o zapewnienie bezpieczeństwa;
- trzecim poziomem edukacji dla bezpieczeństwa jest długofalowe szkolenie specjalistów zarówno w sektorze bezpieczeństwa, jak i dziedzinach pokrewnych. Obejmuje przygotowanie podmiotów na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym, do właściwego reagowania w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, przede wszystkim jednak rozpowszechnianie ich wiedzy oraz umiejętności praktycznych mających zastosowanie w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, celem zmniejszenia lub całkowitej eliminacji powstałych zagrożeń.

Konsekwentne działania ukierunkowane na wspólny cel, w powyżej wymienionych zakresach edukacji dla bezpieczeństwa są niezbędne do pełnej realizacji potrzeby bezpieczeństwa. Ich nierozłączność jest podstawą sukcesu w kształtowaniu

---

⁸ Na podstawie: O. Mika, M. Mares, L. Fiserova, *Security Education during the Process of Democratization and Internationalization: The Czech Lesson*, "Journal of Homeland Security and Emergency Management", 2011 volume 8, issue 2, s. 1.

bezpieczeństwa indywidualnego i społecznego. Realizacja potrzeby bezpieczeństwa odbywa się poprzez wdrażanie ustaleń zawartych w planach tworzonych na poziomie akademickim, stymulowanie społeczności przez wykwalifikowanych ekspertów oraz implementację strategii i planów tworzonych na poziomie centralnym. Edukacja dla bezpieczeństwa stanowi część całości jaką jest system bezpieczeństwa narodowego, z którym edukacja dla bezpieczeństwa jest ściśle powiązana jako element zapewniający sprawność jego działania. Edukacja dla bezpieczeństwa jest szeroka pod względem treściowym, obejmując wychowanie patriotyczne, treściowe, moralne i obronne; ukierunkowuje i scala wysiłki edukacyjne, które sprzyjają kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych, które były jej kwintesencją w minionym systemie. Edukacja tego typu jest szczególnie powiązana z polityką, systemem oświaty, państwem, władzą i systemem jej sprawowania, stanowiąc temat ważki dla całego społeczeństwa jak i pojedynczych jednostek⁹. Edukacja dla bezpieczeństwa odwołuje się do wartości ogólnoludzkich takich jak: wolność, odpowiedzialność, godność, humanizm, podmiotowość, pluralizm, rozwój, uczciwość, sprawiedliwość, szczerść, autonomia, samostanowienie, odpowiedzialność.

B. Rudnicki proponuje następującą definicję edukacji dla bezpieczeństwa: „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojętą oświatę, zmierzających do przygotowania młodzieży i dorosłych do działania w sytuacjach zagrażających egzystencji ludzi i narodu oraz funkcjonowaniu państwa”¹⁰.

Powyżej, autorki przytoczyły kolejne poziomy, na których odbywa się tworzenie podstaw pod edukację dla bezpieczeństwa, wytyczanie kierunków działania i sposobów realizacji potrzeby bezpieczeństwa poprzez edukację. Pełna realizacja edukacji dla bezpieczeństwa, implementacja wszystkich wytycznych omówionych powyżej, odbywa się na trzech szczeblach:

- bezpieczeństwo człowieka, jednostki reprezentującej określony system wartości i normy społeczne. Zgodnie z ideą, bezpieczeństwo jednostki gwarantem bezpieczeństwa ogółu, każdy człowiek powinien czuć się bezpiecznie, nadrzędnym celem organów państwowych jest zapewnienie każdemu obywatelowi bezpieczeństwa;
- bezpieczeństwo grupy ludzi, którzy pragną czuć się bezpiecznie w określonych sytuacjach społecznych. Zapewnienie bezpieczeństwa jednostce powinno owocować w poczuciu bezpieczeństwa społeczności;

---

⁹ A. Pieczywok, *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań i zagrożeń współczesności*, Warszawa 2012, s. 65.

¹⁰ B. Rudnicki, *Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały z konferencji naukowej 23-24 maja 1994 r.*, red. R. Stępień, Warszawa 2004, s. 62.

- bezpieczeństwo sformalizowane pod względem prawnym, struktur państwowych i międzynarodowych, takich jak: gmina, powiat, województwo, państwo, grupa państwa, które z uwagi na zasięg terytorialny stanowią o bezpieczeństwie lokalnym, narodowym i międzynarodowym¹¹.

Trzy powyższe sfery bezpieczeństwa stanowią wspólną całość w hierarchii potrzeb Abrahama Maslova. Składają się na potrzebę bezpieczeństwa, której pełne zaspokojenie jest możliwe w sytuacji stanu bezpieczeństwa jednostki, społeczności, oraz bezpieczeństwa formalnego.

Pojęcie „edukacja dla bezpieczeństwa” jest naturalną konsekwencją stale poszerzającego się zakresu treściowego takich terminów jak: „przysposobienie wojskowe”, „edukacja obronna” i „wychowanie obronne”¹². Edukacja obronna to ogół procesów oświatowo-wychowawczych, realizowanych przez rodzinę, szkołę, wojsko, kościoły, środki masowego przekazu, organizacje społeczne i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowane na kształtowanie systemu wartości i upowszechnianie wiadomości ważnych dla bezpieczeństwa kraju. Edukacja obronna to przygotowanie społeczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem systemu kształcenia młodzieży szkolnej i akademickiej do spełnianie zadań humanitarnych mających na celu zminimalizowanie następstw i likwidacje skutków awarii, katastrof klęsk żywiołowych w czasie pokoju a także czynników rażenia broni podczas działań wojennych¹³. Przez lata taka właśnie definicja kształtowania bezpieczeństwa przez edukację była aktualna i odpowiadała stanowi jaki przedstawiała rzeczywistość. Głównym wyznacznikiem bezpieczeństwa była sytuacja militarna, przy jednoczesnym bagatelizowaniu zagrożeń politycznych, ekonomicznych, środowiskowych *etc.*

Aktualnie edukacja dla bezpieczeństwa ma formę daleką od swojego kształtu sprzed dwudziestu sześciu lat. W związku ze zmianą układu sił w Europie i istotnymi przemianami politycznymi, nastąpiło przewartościowanie zagrożeń jakie uważano za kluczowe. Jako konsekwencja zmian strategicznych w środowisku bezpieczeństwa Polski, rozpoczęła się ewolucja programu nauczania bezpieczeństwa w szkołach, czego produktem końcowym jest nauczana aktualnie edukacja dla bezpieczeństwa. Program edukacji dla bezpieczeństwa, istotnie różni się od nauczanego przez lata przysposobienia obronnego. Zmieniono miejsce stawiania akcentu w treściach programowych, które dotychczas obejmowały głównie sprawy obronne i przy-

---

¹¹ A. Pieczywok, *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, s. 66.

¹² Tamże, s. 64.

¹³ T. Siuda, K. Zaczek-Zaczyński, *Edukacja obronna*, w: *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, red. R. Stępień, Warszawa 1999, s. 98-99.

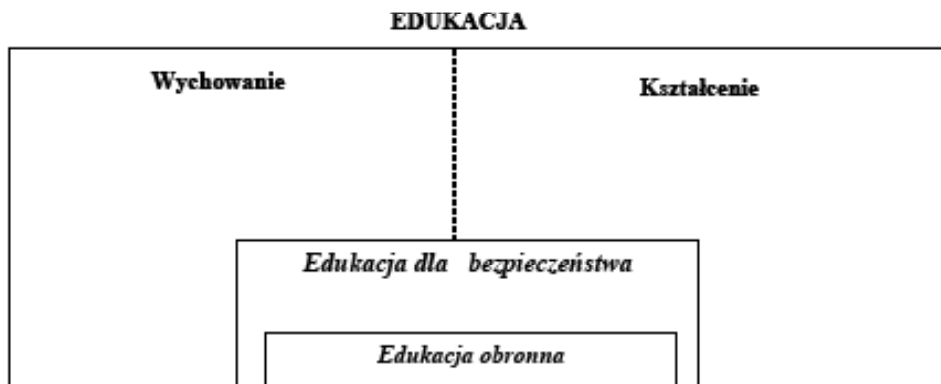
gotowanie do sytuacji zagrożenia militarnego. Aktualnie nadrzędną misją edukacji dla bezpieczeństwa jako ciągłego procesu nauczania są:

- przekazywanie wiedzy z zakresu występowania zagrożeń;
- kształtowanie „bezpiecznych” postaw i zachowań;
- motywowanie do podejmowania działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa;
- upowszechnianie wiedzy z zakresu przeciwdziałania zagrożeniom;
- uświadamianie skali oraz rodzaju potrzeb w sytuacjach trudnych;
- rozwijanie poczucia odpowiedzialności za podejmowanie określonych działań;
- wyrabianie odpowiednich nawyków w sytuacji zagrożenia;
- pielęgnowanie wartości odnoszących się do życia i zdrowia¹⁴.

Powyższe wyliczenia pokazują, iż edukacja dla bezpieczeństwa to działalność dydaktyczno-wychowawcza prowadzona przez szereg podmiotów, które upowszechniają idee, wartości, wiedzę oraz umiejętności istotne dla bezpieczeństwa państwa¹⁵. Warty podkreślenia jest fakt, iż edukacja dla bezpieczeństwa, będąca ogniwem bezpieczeństwa narodowego, nie jest już ograniczona do tematyki obronnej. Ramy edukacji dla bezpieczeństwa wyszły poza obszar identyfikowany jako domena edukacji obronnej, przygotowując młodych ludzi do właściwego postępowania w wielu innych sferach życia codziennego.

Rysunek nr 2. *Edukacja, edukacja dla bezpieczeństwa, edukacja obronna –*

1

Źródło: opracowanie własne

¹⁴ J. Gołębiwski, *Edukacja dla bezpieczeństwa – cele i zadania szkoły*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 2001 nr 1, s. 50 – 54.

¹⁵ J. Bienkowski, M. Kucharski, R. Stepień, *Koncepcje i kierunki przemian edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1998, s. 11.

Powyższy schemat obrazuje nierozłączność edukacji dla bezpieczeństwa od edukacji obronnej, jednocześnie ilustrując rozszerzenie tematyczne dziedziny w stosunku do uprawianej przez lata edukacji obronnej.

Edukacja dla bezpieczeństwa we współczesnej formie nauczania w Polsce jest wynikiem koncepcji wypracowanej wspólnie przez ministra edukacji narodowej i ministra obrony narodowej, czego owocem jest Rozporządzenie z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół¹⁶. Przyjęty dokument przeniósł środek ciężkości z obszarów kształcenia obronnego na tematykę zagrożeń czasu pokoju i sposoby zachowań w sytuacjach kryzysowych stanowiących bezpośrednie zagrożenie dla jednostki. Wprowadzenie przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych zastąpiło dotychczasowe nauczane przedmiotu przysposobienie obronne, które ograniczone było do szkoły ponadgimnazjalnej. Ramy zagadnień realizowanych w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa zostały określone jako zagadnienia przygotowujące do przeciwstawienia się wszelkiego rodzaju zagrożeniom. Tematyka edukacji dla bezpieczeństwa jest znacznie szersza w stosunku do poprzedniego przedmiotu. Mając na uwadze rodzaj potencjalnego zagrożenia, zakres edukacji dla bezpieczeństwa jest następujący:

- edukacja dla bezpieczeństwa politycznego, kształtująca kulturę polityczną państwa poprzez działania oświatowo-wychowawcze;
- edukacja dla bezpieczeństwa militarnego, mająca na celu wychowanie obronne zmierzające do niepodległości narodu i państwa oraz ochrony życia w stanach zagrożenia czasu wojny;
- edukacja dla bezpieczeństwa gospodarczego, kształtująca świadomość ekonomiczną;
- edukacja dla bezpieczeństwa publicznego, ukazująca sposoby kształtowania świadomości prawnej, oraz postawy i zachowania w sytuacjach zagrażających porządkowi publicznemu;
- edukacja dla bezpieczeństwa psychospołecznego, definiująca moralność społeczeństwa;
- edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego, budująca postawy proekologiczne¹⁷.

Powyższa klasyfikacja znacznie rozszerza dotychczasowy sposób postrzegania edukacji dla bezpieczeństwa, która była zawężona do wychowania patriotycznego i obywatelskiego.

---

¹⁶ Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17.

¹⁷ Na podstawie: I. T. Dziubek, *Edukacja obronna w Polsce*, Poznań 2013, s. 320-321.

4. Ewolucja edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce i Czechach

Edukacja dla bezpieczeństwa jest najnowszą kategorią pojęciową w omawianym obszarze. Termin pojawiając się w toku badań prowadzonych nad systemem bezpieczeństwa w latach 90. XX wieku, nie ustanowił nieznanych wcześniej obszarów aktywności szkoły. Kształcenie obronne od zawsze uznawane było za jeden z priorytetowych celów państwa. Już w 1765 roku powołano do życia Szkołę Rycerską, mieszczącą się w Pałacu Kazimierzowskim na Krakowskim Przedmieściu, która stała się drugą tego typu instytucją w Europie, po Terezjańskiej Akademii Wojskowej w Austrii. Szkoła Rycerska miała przygotowywać młodzież do służby wojskowej i cywilnych zadań publicznych. Idea przyświecająca jej powstaniu to „edukacja społeczeństwa poprzez edukację jednostki”. Rozbiory Polski uniemożliwiły harmonijne funkcjonowanie Szkoły Rycerskiej, jednak jej idee były kontynuowane przez kolejne wojskowe instytucje edukacyjne, których spadkobierczynią w Polsce jest obecnie Akademia Obrony Narodowej.

W przeszłości wychowanie do bycia bezpiecznym definiowano jako zdolność do radzenia sobie w sytuacji zagrożenia zewnętrznego, przeciwstawiania się mu. Po zakończonej transformacji ustrojowej oraz zmianie ładu politycznego w Europie, nastąpiły istotne zmiany w omawianym wycinku edukacji, przesuwając akcent z zagrożeń zewnętrznych na inne kwestie kształtujące poziom bezpieczeństwa osobistego. Rzeczpospolita Polska i Republika Czeska przebyły podobną drogę odbudowywania swojej państwowości po upadku bloku wschodniego. Oba kraje po drugiej wojnie światowej stały się państwami satelickimi ZSRR co miało przełożenie w członkostwie w Układzie Warszawskim. W tym czasie nauczanie edukacji dla bezpieczeństwa było elementem wysoce zmilitaryzowanego systemu, który kontrolował całe społeczeństwo. Uczniowie już w szkole podstawowej uczestniczyli w obowiązkowych zajęciach przysposobienia obronnego, na których odbywała się indoktrynacja komunistycznych wizji bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego. Przedmiot obejmował także przygotowanie do przetrwania w ekstremalnych warunkach, reagowanie na wypadek wystąpienia ataku nuklearnego, pierwszą pomoc, podstawy użycia broni. Podobna wyglądała sytuacja z dorosłymi obywatelami, którzy byli systematycznie szkoleni przez swoich pracodawców podczas organizowanych do tego celu ćwiczeń.

Upadek komunizmu, spowodował konieczność wprowadzenia zmian do dotychczasowego systemu edukacji na potrzeby bezpieczeństwa, zarówno w Polsce jak i Czechach. Wyzwaniami stojącymi przed społeczeństwem polskim i czeskim stały się¹⁸:

---

¹⁸ O. Mika, M. Mares, L. Fiserova, *Security Education during the Process of Democratization and Internationalization: The Czech Lesson*, “Journal of Homeland Security and Emergency Management”, 2011 volume 8, issue 2, p 3.

- dekomunizacja i desowietyzacja – dekomunizacja w Czechach miała na celu oczyszczenie życia politycznego, prawnego i społecznego z ideologii komunistycznej, co miało skuteczniej reformy gospodarcze i polityczne. Założono odsunięcie od władzy osób pełniących wyższe funkcje w aparacie komunistycznym, zlikwidowanie treści komunistycznych w mediach i oświacie. W 1991 w ówczesnej Czechosłowacji przyjęto ustawę lustracyjną, zgodnie z którą obowiązywał 5-cio letni zakaz sprawowania kierowniczych funkcji państwowych przez osoby w przeszłości współpracujące z siłami bezpieczeństwa, milicji oraz funkcjonariuszy partii komunistycznej od szczebla powiatowego wzwyż. Kodeks karny po nowelizacji określa propagowanie idei komunizmu jako przestępstwo. W 1993 w Czechach uchwalono ustawę, w której ustalono bezprawność i zbrodniczość rządu komunistycznego, potępiono Komunistyczną Partię Czechosłowacji;
- częściowa demilitaryzacja i reforma instytucji państwowych – konieczne było wprowadzenie pluralizmu organizacji odpowiedzialnych za edukację dla bezpieczeństwa w kraju. Wraz ze zmianą systemu politycznego zidentyfikowano potrzebę nauczania szerszych treści w ramach edukacji obywatelskiej, wyjście poza treści militarne i zagrożenia zewnętrzne. Konieczna stała się likwidacja dotychczasowej jednorodności i tworzenie programów kształtujących postawy bezpieczeństwa przez instytucje cywilne;
- wyjście naprzeciw nowym wyzwaniom i zagrożeniom, które nie istniały, lub były niedostrzegalne (terroryzm, eksterminizm, zorganizowana przestępczość, dyskryminacja i przemoc ukierunkowana na mniejszości) – programy nauczania edukacji dla bezpieczeństwa (tj. ówczesnych odpowiedników tego programu edukacyjnego) przed 1989 nie przewidywały zagrożeń niemilitarnych, nacisk kładziono na przygotowanie obywateli do reagowania na atak wojskowy lub nuklearny, co było uzasadnione panującym wówczas wyścigiem zbrojeń i żelazną kurtyną. Sytuacja międzynarodowa była trudna do przewidzenia, spokój był jedynie pozorny, oba przeciwstawne bloki były przygotowane do ewentualnego ataku na przeciwnika. W takich warunkach szkolenie obywateli na wypadek ataku było uzasadnione. Wraz z upadkiem ZSRR zagrożenia militarne odsunięto na dalszy plan, usypiając dotychczasowe obawy. Musiało minąć kilka lat, aby dostrzeżone zostały zagrożenia niemilitarne i konieczność przygotowania obywateli na ewentualność ich zaistnienia.

Powyższe problemy z jakimi zmagaly się byłe państwa satelickie ZSRR, na drodze do odbudowywania swojej państwowości i systemu edukacji, wymagały odcięcia się od dotychczasowych schematów, rozliczenia przeszłości. Jednocześnie pojawiły się zarzuty skierowane do konstruktorów demokratycznych systemów edukacji, ja-

koby nauczanie edukacji dla bezpieczeństwa było komunistycznym reliktem. Spowodowało to redukcję prowadzonych w szkołach instrukcji, dotyczących pierwszej pomocy przedmedycznej, zachowań w przypadku wystąpienia katastrof naturalnych, a także istotne ograniczenie tego typu szkoleń dla dorosłych. Spadek świadomości społeczeństwa w kwestii swojego bezpieczeństwa spotęgowało zniesienie zasadniczej służby wojskowej. W Czechach obowiązkowy pobór do wojska po raz ostatni miał miejsce w 2005 roku, w Polsce ostatni żołnierze zasadniczej służby wojskowej opuścili koszary w 2009 roku. Za wsparcie w propagowaniu bezpieczeństwa trudno nazwać telewizję i radio, które nie wypełniają swojej roli w tej dziedzinie w sposób należyty. Sytuacja w Polsce i Czechach jest podobnie postrzegana jako niesatysfakcjonująca, społeczeństwo nie są przygotowywane w sposób praktyczny na zdarzenia nadzwyczajne, pomimo iż to państwo jest gwarantem bezpieczeństwa swoich obywateli, aktualne nauczanie skupia się na teorii.

Pewnym sukcesem w obydwu krajach jest rozwój akademickich dziedzin związanych z bezpieczeństwem. Studia w obszarze bezpieczeństwa narodowego i wewnętrznego zyskały w ostatnich latach na popularności. Po upadku komunizmu w Czechach, studia z zakresu obronności i bezpieczeństwa zostały uruchomione na Uniwersytecie Obrony w Brnie oraz Akademii Policyjnej w Pradze, rozwijając dziedziny pokrewne zarządzaniu kryzysowemu i przygotowując specjalistów na potrzeby sektora cywilnego, jak i władz centralnych. Oprócz dwóch wspomnianych uczelni wyższych studia z zakresu bezpieczeństwa prowadzi wiele ośrodków naukowych, zarówno prywatnych jak i publicznych, wśród których warto wspomnieć Wydział Nauk Społecznych na Uniwersytecie Masaryka.

W Polsce tematyka związana ze sprawami bezpieczeństwa stała się niezwykle popularna wraz z nastaniem XXI wieku, co można łączyć z wystąpieniem w owym czasie nieznanymi dotąd szerszemu gronu zjawisk terrorystycznych. Prekursorem studiów na kierunku „bezpieczeństwo narodowe” była Akademia Obrony Narodowej, w której kształcenie w tym obszarze rozpoczęto w 2005 roku. Na przestrzeni lat podobne programy kształcenia pojawiały się na kolejnych uczelniach wyższych, zarówno państwowych jak i prywatnych. Popularność tematyki stała się na tyle wysoka, że można było mówić o pewnym rodzaju trendzie.

Każde tego typu zjawisko niesie za sobą zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje. Budujący jest fakt, że tematyka bezpieczeństwa zyskuje na popularności, jej ranga stała się dostrzeżona i objęta badaniami naukowymi. Świadomość społeczeństwa, a więc i bezpieczeństwo powinny wzrastać, wiedza nie jest zarezerwowana dla wąskiej grupy odbiorców, co mogło dotychczas stanowić przeszkodę. Z drugiej strony zbyt duża popularność studiów w tym obszarze może mieć negatywne przełożenie

na jakość kształcenia, które odbywa się masowo. Tego typu problemy co pewien czas dotyczą kolejne dziedziny akademickie. Następuje przesylenie rynku absolwentami, w których narasta frustracja wywołana niemożliwością znalezienia pracy zgodnej z uzyskanymi kwalifikacjami.

5. Podsumowanie

Edukacja dla bezpieczeństwa jest dziedziną nauczania, która przez osoby niezajmujące się daną tematyką na co dzień jest otwarcie bagatelizowana. Ranga przedmiotów dotyczących bezpieczeństwa wydaje się być zaniżana zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli. Tymczasem jest to przedmiot przygotowujący w sposób praktyczny do reagowania na sytuacje zagrożenia, kształtujący bezpieczeństwo indywidualne i społeczne. Lekceważący stosunek można tłumaczyć względnym brakiem zagrożeń na przestrzeni ostatnich dekad. Pokolenie, które uczęszcza na lekcje edukacji dla bezpieczeństwa nie ma prawa pamiętać warunków życia jakie panowały przed zmianami ustrojowymi, kiedy w szkołach nauczany był przedmiot przysposobienie obronne. Zmiany polityczne, które rozpoczęły się w Europie w 1989 r., wymusiły dostosowanie programów nauczania do nowych realiów. Państwa Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polska i Czechy przeszły w tym temacie podobną drogę. Ewolucji uległo nauczanie kwestii obronnych w szkołach. Akcent przeniesiony został z reagowania na zagrożenia militarne i nuklearne na wyzwania niemilitarne, których waga była dotąd niedostrzegana. Należy mieć nadzieję, że powrót do zakresu nauczania jaki obowiązywał przed 1989 r. nigdy nie będzie już konieczny.

Bibliografia:

- Bienkowski J., Kucharski M., Stepień R., *Koncepcje i kierunki przemian edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1998.
- Dziubek I. T., *Edukacja obronna w Polsce*, Poznań 2013.
- Gołębiowski J., *Edukacja dla bezpieczeństwa – cele i zadania szkoły*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 2001 nr 1.
- Kwieciński Z., Śliwierski B., *Pedagogika*, Warszawa 2003.
- Maslow A., *Motivation and Personality*, Nowy Jork 1958.
- Mika O., Mares M., Fiserova L., *Security Education during the Process of Democratization and Internationalization: The Czech Lesson*, “Journal of Homeland Security and Emergency Management”, 2011 volume 8, issue 2.
- Pieczywok A., *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań i zagrożeń współczesności*, Warszawa 2012.

- Rudnicki B., *Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały z konferencji naukowej 23-24 maja 1994 r.*, red. R. Stępień, Warszawa 1994.
- Siuda T., Zaczek-Zaczyński K., *Edukacja obronna*, w: *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, red. R. Stępień, Warszawa 1999.
- Stępień R., *Leksykon pojęć dydaktyczno-wychowawczych dowódcy*, Warszawa 1999.
- Zalewski S., *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, Warszawa 2001.
- *Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja*, Ministerstw o Spraw Wewnętrznych i Administracji Departament Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, <https://mswia.gov.pl/ftp/pdf/edukacja-dla-bezpieczenstwa.pdf>.
- *Blisko 60 milionów ludzi opuściło swoje domy w obawie przed wojną*, <http://www.unhcr-centraleurope.org/pl/wiadomosci/2015/blisko-60-milionow-ludzi-opuscilo-swoje-domy-w-obawie-przed-wojna.html>.